

Kütüphaneci, Yönetim ve Üniversite Kütüphanesi

Dr. Hansın Tunçkanat

GİRİŞ

Kütüphanenin yönetim fonksiyonu karmaşıklaştıkça, kendi olanağı ile kütüphanenin faaliyetlerine ilişkin yeteri kadar bilgiye ulaşmayan kütüphaned, yönetim fonksiyonunu yerine getirmede ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır.

Örgütlerin başarısında ve gelişmesinde yöneticilerin aldığı kararların rolü önemlidir. Yönetim bilimine göre, yöneticinin uygun ve etkili kararlar alabilmesi, örgüte ilişkin değişik ve çok miktarda bilgi almasına ve bunları değerlendirmesine bağlıdır.

üniversite kütüphanelerimizde bu amaçla çeşitli bilgilerin toplandığı söylenebilir. Bizce, üniversite kütüphanelerimizde bu amaçla toplanan bilgiler, yönetim için kullanılacak nitelikte değildir. Bu konudaki görüşlerimiz daha önce etraflıca tartışılmıştır(1). Çalışmamızda, görüşümüzün geçerliliğini araştırmak için Ankara'daki üniversite kütüphanelerinde yürüttüğümüz bir araştırmaya kısaca değinecek ve araştırmanın bulgularına özetle yer vereceğiz.

ARAŞTIRMA'DA İZLENEN YOL

Üniversite kütüphanelerimizde, kütüphaneciyeye sağlanan bilgilerin yönetim amacıyla kullanılacak nitelik ve nicelikte olup olmadığını tartışabilmek için, yönetim amacıyla hangi bilgilerin sağlanması gerektiğini araştırmak gerekir.

Üniversite kütüphaneleri sosyal sistemlerden biridir. Sistem, birbirleri ile etkileşim içinde bulunan, çeşitli alt sistemlerden oluşan bir bütündür(2). Araştırmamızda, kütüphaneciyeye ulaştırılacak bilgileri belirlemek için, kütüphanenin faaliyetleriyle ilgili verileri sistem bütünlüğü içinde incelemek amaçlanmıştır.

Üniversitemizin amacı 2547 sayılı yasa ile belirlenmiştir(3). Kuşkusuz, üniversite kütüphanelerimizin amacı, bağlı olduğu üniversitenin amaçlarından soyutlanamaz. Öy-

(1) Tunçkanat, Hansın ve Tuncer, Nilüfer. "Üniversite Kütüphanelerimiz ve Yönetim,, TKDB 3, 1 1989, s. 19-24

(2) Katz, Daniel and Kahn, Robert L., The Social Psychology of Organizations, New York, John Wiley and Sons, 1966, s. 17

(3) Yükseköğretim Kanunu (kanun no: 2547), Resmî Gazete, 4 Kasım 1981

leyse, bütün üniversite kütüphanelerimizin aynı amaca hizmet etmesi gerektiği söylenebilir.

Ankara'da geleneksel ve yeni anlayışa örnek gösterilebilecek çok sayıda üniversite kütüphanesi vardır. Bu nedenle, araştırma, Ankara'daki üniversite kütüphaneleri ile sınırlandırılmıştır. Araştırmamızda üniversite kütüphanesi ile kampus şeklinde kurulmuş olan üniversitelerde merkez kütüphane, kampus şeklinde kurulmamış olanlarda ise, fakülte ve yükseköğretim merkez kütüphaneleri ifade edilmektedir.

Yönetim amacıyla sağlanacak bilgileri araştırmada çeşitli yollar izlenebilir. Bu yollardan biri de bir model oluşturarak, karar verme süreci için gerekli bilgileri bu modelde araştırmaktır.

Üniversite kütüphanelerimizin çeşitli özellikler gösterdikleri, dolayısıyla tek bir modelin araştırmamız için yeterli olmadığı düşünülebilir. Ancak, kütüphanenin türü ya da büyüklüğüne ne olursa olsun hepsinin yönetim ve örgüt fonksiyonları temelde aynıdır. Bu nedenle, belirsizlikleri olabildiğince azaltacak, kütüphanecinin uygun ve akılcı kararlar almasında başarı şansını arttıracak bilgileri bir model üzerinde araştırmak, yöntem olarak seçilebilir.

Bir model üzerinde çalışılacağına göre, model; amaç, işlev ve örgüt yapısıyla bir üniversite kütüphanesini yansıtmalıdır.

Genelde, kütüphanelerin amacı, kütüphanenin etkinliklerini değerlendirmeye, önerilen plan ya da alternatif kararların bu etkinlikler üzerindeki etkilerini saptamaya olanak vermez. Özel sektörde örgütler, girdiler, ürün, gelirin kapitale oranı, maliyetin satış oranı gibi ölçülerle değerlendirilebilir(4). Oysa, kütüphaneler kar amacı gütmeyenler. Bu özellik ise, üniversite kütüphanelerinin etkinliğini değerlendirmede karşılaşılan önemli bir engeldir. Bununla birlikte, kütüphanenin kısa sürede ulaşmak istediği hedefi değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle, çalışmamızda genel amaç yerine, örneğin,

Belirlenen kullanıcıların; gereksinim duyacağı bilgi kaynaklarının belirli bir yüzdesine, belirlenen sürede, koleksiyon içinden erişmelerini sağlamak(5), gibi kısa vadeli hedefler üzerinde durulmuştur.

Bir görüşe göre(6), her kütüphanenin biçimsel yapısının değişik olduğu söylenebilir. Diğer örgütlerde olduğu gibi, üniversite kütüphanesi yönetim ve üretim alt sistemle-

(4) Hamburg, Morris 'Statistical Methods for Library Management' Quantitative Measurement and Dynamic Library Services, Phoenix, Iryx Press, 1978, s. 32

(5) Lancaster, F. W., and McCutcheon, Deanne 'Some Achievements and Limitations of Quantitative Procedures Applied to the Evaluation of Library Services' Quantitative Measurement and Dynamic Library Services, Phoenix, Oryx Press, 1978, s. 14

(6) Aşkın, İnal Cem, Organizasyon Teorileri, Ankara, Başnur Matbaası, 1972, s. 147

rinden oluşur. Üretim alt sistemi, belirlediğimiz işlemlere ilişkin işlerin yapıldığı süreçtir. Kuşkusuz, kütüphane büyüyüp geliştikçe verilmesi gereken hizmetlerde artacak ve karmaşıklaşacaktır. Ancak, kütüphanenin örgütsel fonksiyonlarında bir değişiklik olmaya-
caktır. Öyleyse, kütüphanenin biçimsel yapısı ne olursa olsun, kullanıcının bilgi gereksi-
nimini karşılamak ya da kullanıcının bilgi kaynaklarına kolayca ulaşmasını sağlamak
için; sağlama, kataloglama — tasnif ve okuyucu hizmetleri ile ilgili işlevleri yürütmek zo-
rundadırlar.

Birçok yazar, kütüphanenin geleneksel işlevlerini tenik hizmetler ve okuyucu hiz-
metleri olarak iki başlık altında toplar. Çalışmamızda da aynı yol benimsenmiştir. Üre-
tim alt sistemi iki başlık altında ele alınarak, her alt sistemde; o alt sisteme ilişkin olas
kararlar diğer alt sistemlerden bağımsız olarak ele alınmış, daha sonra ise alt sistemler
arası ilişkiler incelenerek, kütüphaneciye sağlanacak bilgiler belirlenmiştir. Bu bilgileri
dokuz başlık altında toplamak mümkündür(*).

- Koleksiyonu oluşturan bilgi kaynaklarının yapısı
- Koleksiyon içinde kullanılan kaynaklar
- Kullanıcılar ve kullanıcıların yararlandıkları hizmetler
- Alınması istenen, alınmasına karar verilen ve alınmasına karar verilen bilgi kay-
nakları
- İade edilen kaynaklar
- Kütüphaneler arası ödünç verme
- Danışma hizmetleri
- Kart katalog

ANKARA'DAKİ ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANELERİNDE DURUM SAPTAMASI

Yönetim amacıyla, üniversite kütüphanelerimizde ne tür bilgilere gereksinim duyul-
duğunu belirlemek için çalışmamızda, anket yönetimi kullanılmıştır.

Bizce, kullanılan kaynaklar ve kütüphaneyi kullananlara ilişkin bilgiler, gerek teknik
gerekse okuyucu hizmetlerini değerlendirmede kütüphanecinin gereksinim duyacağı stra-
tejik değeri olan bilgilerdir. Kullanım ve kullanıcılara ilişkin bilgiler olmadan kütüpha-
nenin diğer faaliyetlerine ilişkin bilgileri gereği gibi yorumlayabilmek oldukça zordur.
Bu nedenle, anketle belirlemeye çalışacağımız bilgiler özellikle, kullanım ve kulucı-
lara ilişkin olacaktır.

Anketin amaçlarından biride görüşümüzü irdelemektir. Bu nedenle, ankette yalnız-
ca yönetim amacıyla gereksinim duyulan bilgileri değil, bu bilgilerin toplanmasında;

(2) Kütüphanecinin yönetim için gereksinim duyduğu bilgiler ve anket için; Tunçkanat, Hansın.
Üniversite Kütüphanesinin Yönetiminde Planlama, Kontrol, ve Karar Verme Sürecinde Bilgi
Sistemi (Dr. Tezi), H.Ö. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütüphanecilik Anabilim Dalı, 1987, Ankara

- a) Alt sistemler arasındaki ilişkilerin,
- b) Sistem bütünlüğünün,

göz önüne alınıp alınmadığı da belirlemeye çalışılmıştır.

Anket önce, A.Ü. D.T.C.F. Kütüphanesi, H.Ü. Tıp Merkezi Kütüphanesi, H.Ü. Bey-tepe Merkez Kütüphanesi ve Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde test edilmiştir. Bu uygulama sonunda beş soru yeniden düzenlenmiştir. Ancak bununlada yetinilmeye-rek, anket, kütüphanelerin daire başkanlarına ya da müdürlerine elden götürülmüş ve istenen her soru için açıklama yapılmıştır.

DEĞERLENDİRME

Anketimizi yanıtlayan kütüphaneleri, yapılarına ya da sağladıkları hizmetlere göre dört grupta toplamak mümkündür.

1. Grup (Beş kütüphane).
Modelimizde belirlenen tüm alt sistemlere ilişkin hizmetlerin verildiği kütüphaneler.
2. Grup (Bir kütüphane).
Sağlama, kataloglama, ödünç verme, süreli yayınlar ve danışma alt sistemlerine iliş-kin hizmetlerin verildiği kütüphane.
3. Grup (Dört kütüphane).
Sağlama, kataloglama, ödünç verme ve süreli yayınlar alt sistemine ilişkin hizmetle-rin verildiği kütüphaneler.
4. Grup (İki kütüphaned).
Kataloglama, ödünç verme ve süreli yayınlar alt sistemi olan kütüphaneler.

Anket'te son grupta yer alan kütüphanelerde, kütüphanenin hizmetlerine ilişkin bil-giler toplanmamaktadır. Bu nedenle, son grupta yer alan kütüphaneler değerlendirmeye alınmamıştır.

KULLANILAN KAYNAKLARA İLİŞKİN BİLGİLER

Kütüphaneler kullanılan kaynaklara ilişkin bilgileri, ödünç verme; ödünç verme, de-po ve gör-işit; ödünç verme ve ayrı koleksiyonu; ödünç verme ve kapalı raflardan alı-narak kütüphane içinde kullanılan kaynakları; ödünç verme ve anket, olarak beş yoldan sağlanmaktadır. A.Ü. Veteriner Fakültesi Kütüphanesi'nde bu amaçla bilgi toplanma-maktadır. Kullanılan kaynaklara ilişkin bilgiler, koleksiyonu oluşturan bilgi kaynakları

ve ödünç kaynak alabilen kullanıcı gruplarına ilişkin bilgilerle karşılaştırıldığında, A.Ü. Hukuk Fakültesi dışında, hiç bir kütüphanede kütüphaneciyi bu konuda ulaştırılan bilgilerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bu kütüphanelerde, kütüphanede içinde kullanılan kaynaklara ilişkin bilgiler toplanmamakta, toplanan bilgiler ise, hangi kaynakların kullanıldığı konusunda fikir vermemektedir. Örneğin, A.Ü. Fen Fakültesi Kütüphanesinde, yalnızca akademik personel'e ödünç kaynak verilmektedir. Diğer bir deyişle, öğrenciler, idari personel ve dışardan gelen araştırmacılar, gereksinim duydukları kaynakları genelde kütüphane içinde kullanmak zorundadırlar. Bu koşullarda, adı geçen kütüphanede kullanılan kaynaklara ilişkin bilgiler, akademik personel'in kullandığı kaynakların sayısını bile göstermekten uzaktır. Çünkü bu sayı, akademik personelin kütüphane içinde kullandığı kaynaklar konusunda bilgi vermemektedir.

KULLANICILARA İLİŞKİN BİLGİLER

Değerlendirmeye alınan on kütüphanenin dokuzunda, kütüphaneyi kullananlara ilişkin bilgiler toplanmaktadır. Bu amaçla, beş kütüphane yalnızca kütüphane girişinde tutulan istatistiklerden yararlanmakta, üç kütüphane ise bu bilgileri; ödünç verme ve okuyucu salonu, ödünç verme ve danışma, kütüphane girişi ve fotokopiden sağlamaktadır. A.Ü. Fen Fakültesi Kütüphanesi'nde ödünç verme kayıtlarından yararlanılırken, A.Ü. Veteriner Fakültesi Kütüphanesinde bu amaçla bilgi toplanmamaktadır.

Bizce bu konuda, kütüphaneciyi ulaştırılan bilgilerinde yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin, kullanıcılara ilişkin bilgileri kütüphane girişinden sağlayan altı kütüphanede (H.Ü. Tıp Merkezi dışında), bu bilgiler yalnızca belirli bir dönemde kütüphaneyi kullananların sayısını vermektedir. Oysa kütüphanecinin, kütüphaneyi kullananların sayısının yanısıra, hangi kullanıcı gruplarının kütüphaneyi ne zaman kullandığı ve hangi hizmetlerden yararlandıkları konusunda da bilgiye gereksinimi vardır.

SONUÇ

Anketimizi yanıtlayan kütüphanelerden bazılarında, kütüphaneciyi sağlanan bazı bilgilerde, sistemin bütünlüğü ve alt sistemler arasındaki ilişkilerin gözetildiğini söylemek mümkündür. Örneğin, A.Ü. Hukuk Fakültesinde, kullanılan kaynaklara ilişkin bilgiler, sistemin bütününi temsil etmekte; H.Ü. Tıp Merkezi Kütüphanesinde gör-ışit, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesinde ise, süreli yayınlara ilişkin bilgilerde; sistemler arasındaki ilişkilerin göz önüne alındığı söylenebilir.

Ancak, kütüphanecinin bu bilgilere dayanarak, kullanılan ya da kullanılmayan kaynaklar konusunda fikir edinmesine, ayıklama ve seçime ilişkin kararlar vermesine ola-

nak yoktur. Bu kütüphanelerin dokuzunda kullanılan kaynakları belirlemek için çaba harcanmasına rağmen, koleksiyonun niteliğine ilişkin bilgilere önem verilmemektedir. Koleksiyondaki kaynakların konularına göre dağılımı, konular içindeki kaynakların türleri, eski edisyonların ve ikilenen kaynakların sayısı, kaynakların dillere göre dağılımı, v.b., bilgiler olmadan kullanılan kaynaklara ilişkin bilgileri yorumlamak oldukça zordur. Kaldıki kütüphanecinin; kullanılan kaynakların sayısı, kullanıcı sayısı ve sağlanan kaynakların sayısı'nun yanısıra, örneğin; bütçenin ve satın alınan kaynak sayısının denetlenmesi, aracı firmaların izlenmesi, ödünç verme süresi ile ödünç verilecek kaynak sayısının belirlenmesi, hangi kaynakların ikilenmesi gerektiği, v.b. gibi başka hizmet fonksiyonlarına ilişkin bilgilere de gereksinimi vardır. Oysa, bu kütüphanelerin hiç birinde bu bilgilerin sağlanması için çaba harcanmamaktadır.

ÖNERİLER

Üniversite kütüphanelerimizin yönetiminden sorumlu kütüphanecilere, kütüphanenin kısıtlı kaynaklarını daha iyi kullanmak, kütüphanenin ve araştırmacıların çeşitli bilgi erişim sorunlarını çözmek, içinde bulunduğu sistemin yönetiminden sorumlu üst düzey yöneticiler ve çevreyle başarılı ilişkiler kurmak gibi önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu nedenle, kütüphanenin faaliyetlerine ilişkin çok sayıda, tam ve doğru bilgi, hızla büyüyen ve değişen sorunların çözümünde kütüphanecinin başarısını rastlantılara bağlı olmaktan kurtaran öğelerden biri olacaktır.

Kütüphanecinin kararlarında başarılı olması isteniyorsa, kütüphaneciyeye, kütüphanenin faaliyetlerine ilişkin bilgi sağlayan geleneksel yapıda köklü değişiklikler yapılmalıdır. Aksi takdirde, kütüphanenin faaliyetlerine ilişkin bilgi sağlamaya yönelik çabalar kaynak savurganlığından öteye gitmeyecek ve kütüphanecinin başarılı kararlar almasında rastlantıların payı giderek artacaktır.

Anketimizi yanıtlayan kütüphanelerin hepsinin amacı soyuttur. Bu amaçlara bakarak; kütüphanenin sağladığı hizmetleri değerlendirmek, amaçtan sapmayı önleyici kararları almak ve amacı gözden geçirmek, olanaksız gibidir. Bu nedenle, kütüphanenin faaliyetlerine ilişkin nitelikli bilgilerin yanısıra; kısa vadede erişilebilecek, somut ve gerçekçi hedeflere gereksinim vardır.